

Original Article

Restorative Criminal Policy in Human Trafficking Crime: The Refusal or Possibility (with a look to the American and French law)

Afshin Abdollahi¹, Erfan Babakhani^{*2}

¹ Associate Professor, Department of Law, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran

² Ph.D. in criminal law and criminology, Paris-Nanterre University, Paris. France

20.1001.1.24237566.1403.8.1.5.6

10.22080/LPS.2023.25155.1488

Received:

April 3, 2023

Accepted:

August 10, 2023

Available online:

July 27, 2024

Keywords:

Human trafficking,
restorative justice,
victims, refusal,
possibility

Abstract

The characteristics of this serious organized crime, which mainly threatens the internal and external security of countries, have led to the formation of a repressive criminal policy in most countries. Indeed, the necessity to deal effectively with human trafficking has led countries to adopt a policy approach based on repressive measures. It can be said that the dangerousness and incorrigibility of human trafficking offenders have become two complementary and irrefutable criminal narratives, the main reason for which is the emergence of two theories, “refusal to rehabilitate offenders” and “refusal for restorative policy against human trafficking”. Despite this view, in this research, an attempt is made to reverse these two super narratives of the enemy-oriented criminal policy and to argue in the direction of establishing a restorative discourse with the aim of gradually restoring the anti-human trafficking criminal policy. The present research is written based on descriptive and analytical methods, and the methods of collecting information are from library-documentary studies. The researcher's effort in this article is to criticize the theory of “refusal for restorative justice” and defend the theory of “the possibility of restoring the criminal policy against human trafficking”. Considering this issue, this article aims to analyze the feasibility and efficiency of implementing restorative justice regarding human trafficking and concludes with a descriptive-analytical approach that relying only on the criminal response is not sufficient or efficient to deal with such crimes. In this regard, the author argues that the assumption is based on the possibility of using (and the efficiency of) restorative programs for human trafficking offenders and that a restorative response can be implemented in parallel with punitive measures regarding these crimes.

*Corresponding Author: Erfan Babakhani

Address: Paris-Nanterre University, Paris. France

Email: babakhani_erfan@yahoo.com

Extended Abstract

1. Introduction

The issue of trafficking women and young girls, predominantly for sexual exploitation, has garnered significant public attention. However, human trafficking extends beyond just sex exploitation, encompassing forced labor and various forms of debt servitude. It involves actions such as recruiting, transporting, transferring, harboring, or receiving individuals through the use of force, coercion, or other means, with the intent of exploiting them. Human trafficking manifests in various ways, including but not limited to coerced prostitution targeting women and children as the primary victims, domestic servitude, forced labor with minimal or no compensation, organ trafficking, and fraudulent adoptions.

The imperative to address crime and delinquency effectively has prompted society to reconsider the appropriate consequences for those who commit offenses. While a punitive response from the state is necessary, it should not be the sole focus. The conventional perspective of the justice system places a primary emphasis on the offender, often leading to increased harm for victims, their families, and communities. In contrast, restorative justice prioritizes addressing and comprehending the experiences of victims and those impacted by the crime, moving away from a singular focus on the offender. There is a crucial need to emphasize the rehabilitation of the offender, aiming to prevent repeat offenses and facilitate their complete reintegration into society. This contemplation has given rise to the concept of restorative justice, which seeks to mend the damaged relationship

between the offender and society caused by the offense.

The concept of restorative justice does not advocate for the elimination of criminal law; rather, its purpose lies in mitigating the harshness of the existing criminal justice system. It envisions a transformation of the current punitive approach into a more restorative one. Restorative justice seeks to establish a "restorative legal order," either alongside or as a replacement for traditional criminal justice measures. Looking ahead, it can be anticipated that future criminal law will evolve towards a more restorative nature, shedding some of its punitive features. This shift reflects a discernible progression in human civilization towards a more responsible and organized societal framework.

2. Research Methodology

In this analytical-descriptive research, which was conducted through the library study, the main emphasis is on identifying and introducing the efficiency of restorative responses to human trafficking crimes. In this particular context, we aimed to utilize the data and information gathered from library resources through a descriptive-developmental research methodology.

3. Research Results

Restorative justice should not be confined to addressing only minor offenses; instead, it should encompass the entire spectrum of criminal manifestations. Restorative practices extend beyond petty delinquency to include serious crimes. In fact, victims of serious crimes may arguably have an even greater need for reparation. However, the exclusion of restorative justice for victims of heinous and complex crimes overlooks the fact that these particular individuals likely

require extensive healing. They may benefit greatly from hearing explanations, expressing their feelings, and articulating the profound impact of the crimes on their lives. Consequently, individuals who commit such offenses must equally confront their responsibilities within the framework of restorative justice. It's time to recognize that within discussions about modernizing and democratizing criminal policy, there's a groundbreaking discourse centered on embracing a restorative approach to addressing criminal conflicts. The core aim of restorative justice is to rebuild social connections, foster peace, and enhance social harmony by prioritizing the repair and reintegration of stockholders of crime.

Typically, individuals who have been subjected to significant crimes and engage in Restorative Justice tend to have favorable experiences. The New York State Office of Alternative Dispute Resolution program has supported victims of violent crimes through restorative mediation since 1990, and according to their reports, every case during this period has resulted in an overwhelmingly positive outcome for both the victim and offender. Participants who opt for mediation express heightened feelings of relief and closure, along with gratitude for not being overlooked and unheard. The sense of being acknowledged and not overlooked, achieved through mediation, can significantly support individuals who have fallen victim to human trafficking. Given that many of these individuals are susceptible to harm within the justice system, providing them with a platform to share their experiences without feeling retraumatized can be immensely beneficial. Numerous trafficking survivors have not had the chance to voice their stories in a courtroom setting without

experiencing a sense of re-victimization from the justice system.

Victims often choose to engage in mediation with the hope of gaining insights into the offender's perspective on the crime, seeking signs of remorse, and expressing their own narrative. Some individuals may opt for such encounters due to persistent nightmares, viewing the confrontation as a necessary step to overcome their deepest fears and facilitate closure. Ultimately, this process can foster a sense of separation from the offenders, aiding victims in moving forward and putting an end to recurring nightmares or distressing flashbacks.

4. Conclusion

In the contemporary era, restorative justice is undergoing substantial progress globally. While its origins can be traced back to Anglo-Saxon nations, numerous other states have since incorporated it into their domestic legal frameworks. The admirable goal of restorative justice is to rehabilitate the offender by fostering awareness of their actions and facilitating their complete reintegration into the community, thereby reducing the likelihood of recidivism. This approach involves a collaborative process where all parties affected by a specific offense come together to collectively address the repercussions of the crime and strategize on how to manage its consequences for the future.

Funding

There is no funding support.

Authors contribution

All part of the paper at all levels is prepared by the authors.

Conflict of interest

The authors declare no conflict of interest.

ترمیمی‌سازی سیاست کیفری ضد قاچاق انسان: امتناع یا امکان (با نگاهی به حقوق فرانسه و آمریکا)

افشین عبداللهی^۱، عرفان باباخانی^{۲*}

^۱ دانشیار گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران
^۲ دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشگاه پاریس نانتر، پاریس، فرانسه

20.1001.1.24237566.1403.8.1.5.6

10.22080/LPS.2023.25155.1488

چکیده

ویژگی‌های شدید و سازمان‌یافته بودن جرم قاچاق انسان که عمدتاً امنیت داخلی و خارجی کشورها را تهدید می‌کند، منجر به شکل‌گیری یک سیاست کیفری مبتنی بر سزادهی در اکثر کشورها شده است؛ چراکه نیاز به مقابله مؤثر با قاچاق انسان، کشورها را به اتخاذ رویکردی بر اساس پاسخ‌های تنبیهی-سرکوبگر به مرتکب سوق داده است. بدین‌صورت که می‌توان گفت که خطرناکی و اصلاح‌ناپذیری بزه‌کاران قاچاق‌انسان به دو آبروایت کیفری مکمل و ردناپذیر تبدیل شده است که برابند اصلی آن ظهور دو نظریه‌ی «امتناع بازپروری بزه‌کاران» و «امتناع ترمیمی‌سازی سیاست کیفری ضد قاچاق انسان» است. با وجود این، در این پژوهش تلاش می‌شود تا این دو آبروایت کیفرمدار وارونه شده و در جهت پایه‌ریزی یک گفتمان ترمیمی با هدف ترمیمی‌سازی تدریجی سیاست کیفری ضد قاچاق انسان با تأکید بر قاچاقیان کم‌خطر غیرحرفه‌ای استدلال نماید. تلاش نویسندگان با رویکردی توصیفی-تحلیلی بر آن است که با نگاهی بر تجربه نظام حقوقی فرانسه و آمریکا، نظریه‌ی «امتناع ترمیمی‌سازی سیاست جنایی ضد قاچاق انسان» را نقد نموده و از نظریه‌ی «امکان ترمیمی‌سازی سیاست جنایی ضد قاچاق انسان» دفاع کند. با عنایت به این موضوع، این پژوهش درصدد تجزیه و تحلیل امکان‌سنجی و کارآمدی اجرای عدالت ترمیمی در خصوص قاچاق انسان است. مقاله حاضر نتیجه‌گیری می‌نماید که اتکا صرف به پاسخ کیفری برای مقابله با اینگونه جرایم کافی-کارآمد نمی‌باشد. در این راستا نگارندگان استدلال می‌کنند که فرض بر امکان کاربست و کارآمدی برنامه‌های ترمیمی در قبال بزه‌های قاچاق انسان است و پاسخ ترمیمی می‌تواند در کنار پاسخ تنبیهی به صورت موازی در خصوص این جرایم اجرا شود.

تاریخ دریافت:

۱۴ فروردین ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۱۹ مرداد ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۶ مرداد ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

قاچاق انسان، عدالت ترمیمی، بزه‌دیده، امتناع، امکان

* نویسنده مسئول: عرفان باباخانی

آدرس: دانشگاه پاریس نانتر، پاریس، فرانسه

ایمیل: babakhani_erfan@yahoo.com

۱ مقدمه

بیشتری برای بزه‌دیده و جامعه می‌شوند، ترمیم روابط و جبران خسارات در این موارد ضروری‌تر به نظر می‌رسد» (Walgrave, 2008, 133). به تناسب کسانی که مرتکب چنین جرایم سنگینی می‌شوند نیز ضروری‌تر است که مسئولیت‌های اعمال مجرمانه خود را به عهده گیرند و در جهت ترمیم آثار آن اقدام نمایند. در مقابل این دیدگاه ممکن است استدلال شود که پذیرش مسئولیت اعمال مجرمانه خطرناک، نباید به ترمیم آثار آن فروکاسته شود؛ به گونه‌ای که کیفر بر مجرمان خطرناک انکار گردد. در جهت تأمین این نظر باید اذعان داشت که مقام قضایی در استفاده از راهکارهای ترمیمی باید نحوه ارتکاب جرم را مدنظر داشته باشد؛ برای نمونه، چنانچه قاچاق انسان به صورت مسلحانه و یا به شیوه آدم‌ربایی صورت گرفته باشد، قانونگذار می‌تواند قاضی را از اعمال راهکارهای ترمیمی منع نماید. بنابراین با در نظر گرفتن استدلال اخیر، شدید بودن جرم ارتكابی توجیه قابل قبولی برای مستثنی کردن بزه‌کاران و بزه‌دیدگان قاچاق انسان از برنامه‌های عدالت ترمیمی نیست. صرف به حاشیه بردن مرتکب جرم و محرومیت وی از حضور در جامعه -از طریق زندان- و پاسخی سزاگرایانه به طور مؤثر از تکرار جرم جلوگیری نمی‌کند. در این راستا بونتا و همکارانش پس از ارزیابی تحقیقات میدانی گزارش دادند که مداخلات مبتنی بر فرایند عدالت ترمیمی در مقایسه با نرخی که در پرونده‌هایی که به روش کیفری-سنتی اعمال می‌شوند، تکرار جرم را تا ۷ درصد کاهش می‌دهد (Walgrave, Zinsstag, 2014: 34).

در حقوق ایران، با الهام گرفتن از کنوانسیون پالرمو در سال ۱۳۸۳ قانون مبارزه با قاچاق انسان به تصویب رسید و در آن گونه‌های مختلف جرم قاچاق انسان و حتی اعمال در حکم آن جرم‌انگاری و برای آن مجازات حبس تا ده سال پیش‌بینی شده است.^۲ با توجه به کاستی قانون مذکور، دولت وقت

وجه اشتراک طرفداران عدالت ترمیمی این است که اصول عدالت کیفری را برای برآوردن انتظارات جامعه و بزه‌دیدگان از نظر عدالت ناکافی می‌دانند. بینش پیشینه‌خواه عدالت ترمیمی بدون انکار نیاز به توسل به ضمانت اجرای تنبیهی، درصدد جبران کاستی‌های عدالت کیفری سنتی با تلاش بیشتر برای بازگرداندن پیوندها و همنوایی اجتماعی به جای مجازات صرف است، که جبران و ترمیم به سود بزه‌دیده را نیز به همراه دارد. به این ترتیب مرتکب، بزه‌دیده، نزدیکان و جامعه محلی همگی در چهارچوب «عدالتی جمع‌ی-توافقی» برای واکنش به جرم و پیشنهاد سازوکارهای برون رفت از آن، به گفتگو می‌نشینند. «عدالت ترمیمی هر فرآیند مسالمت‌آمیزی است که در آن بزه‌دیده و مرتکب و در صورت اقتضا، هر شخص یا عضوی از جامعه که از پیامدهای جرمی آسیب دیده‌اند با هم به طور فعال در حل اختلافات ناشی از آن جرم، معمولاً با کمک یک تسهیل‌گر، مشارکت کنند».^۱ برنامه‌های ترمیمی در شماری از کشورها با توجه به حل اختلافات و نگرانی‌های سهام‌داران جرم حتی در جرایم شدید، از جمله در حوزه قاچاق انسان، نیز اعمال می‌شوند. چنانچه برنامه‌های ترمیمی فقط برای بزه‌دیدگان جرایم خرد یا علیه اموال در دسترس باشد اما برای بزه‌دیدگان جرایم شدید و پیچیده همچون قاچاق انسان مستثنی گردد، در واقع نادیده گرفتن این موضوع است که بزه‌دیدگان این جرایم نیاز به مراقبت بیشتر دارند. بدین ترتیب، عدالت ترمیمی نه تنها در جرایم سبک و خرد بلکه در جرایم شدید همچون قاچاق انسان نیز می‌تواند کارآمد باشد. لود والگریو -جرم‌شناس بلژیکی- در این رابطه بر این باور است که «شدت عمل مجرمانه نمی‌تواند مانع اجرای عدالت ترمیمی شود بلکه بر عکس با توجه به اینکه جرایم سنگین باعث رنجش و خسارت

^۲ مطابق ماده یک این قانون قاچاق انسان عبارتست از: الف - خارج یا وارد ساختن و یا ترانزیت مجاز یا غیر مجاز فرد یا افراد

^۱ Manuel sur les programmes de justice réparatrice, ONU, (2008), 7.

مسائل کلی و مرتبط با عدالت ترمیمی که در بسیاری از منابع و نوشته‌های به آن پرداخته شده است، مورد نظر نویسندگان نیست. پیرامون کاربری عدالت ترمیمی در جرایم قاچاق انسان در حقوق داخلی نوشته‌های قابل توجهی وجود ندارد و در منابع موجود به آن توجه کافی نشده است. با این حال، چند مقاله به زبان انگلیسی در این حوزه منتشر شده است که به ترمیم بزه‌دیدگان قاچاق انسان از طریق گفتگوی بزه‌دیده و مرتکب در آمریکا موضوع مشخصی مانند انواع جایگزین‌های کیفری برای بزه‌دیدگان قاچاق انسان در پرتو عدالت ترمیمی-انتقالی را مورد بحث قرار داده‌اند (Yu, al., 2018). در بخش یکم تلاش می‌شود تا دو نظریه امکان یا امتناع اعمال برنامه‌های عدالت ترمیمی در جرم قاچاق انسان مورد مطالعه واقع شده و نظریه مناسب برگزیده شود. در بخش دوم نیز تلاش می‌شود تا با نگاهی به تجربه حقوق فرانسه و آمریکا به چگونگی کاربری عدالت ترمیمی در جرم قاچاق انسان پرداخته شود.

۲ امکان‌سنجی ترمیمی‌سازی سیاست کیفری جرم قاچاق انسان

بزه‌دیدگان قاچاق انسان انواع مختلفی از آزار و شکنجه را تجربه می‌کنند و ممکن است مورد آزار جسمی قرار گیرند، مجبور به انجام کارهای مشقت‌زا

اصلی آن هستند، بردگی خانگی، کار اجباری با دستمزد کم یا بدون دستمزد، قاچاق اعضای بدن و فرزندخواندگی کاذب و ... (حبیب‌زاده و شریفی، ۱۳۹۱: ۲۱۲). مطابق لایحه مذکور مرتکب جرم قاچاق انسان به مجازات حبس درجه چهار محکوم می‌شود و چنانچه رفتار سازمان یافته باشد یا نسبت به اطفال، زنان و افراد آسیب پذیر... باشد مجازات یک درجه تشدید می‌شود و مجازات سردسته دو درجه تشدید خواهد شد. از آن روی که بزه‌دیدگان قاچاق انسان عمدتاً اطفال و زنان هستند بنابراین برای مرتکب تا مجازات پانزده سال حبس و برای سردسته تا بیست سال حبس پیش‌بینی شده است که شدید بودن این جرم و خطرناکی مرتکب را منعکس می‌کند.

در سال ۱۳۹۷ لایحه مبارزه با قاچاق انسان را در هیأت وزیران به تصویب رساند و تصویب مجلس نمود. این لایحه ضمن افزودن برخی از مصادیق قاچاق مانند قاچاق با مقاصد پزشکی یا قاچاق دانستن برخی فعالیت‌ها در داخل کشور، در برخی موارد مجازات شدیدتر و تا ۲۰ سال حبس پیش‌بینی کرده است.^۱ آنچه از قانون قاچاق انسان و لایحه مذکور استنباط می‌شود اینکه هر دوی آنها با دیدگاهی سزاگرایانه نوشته شده است و در هیچ یک از آنها به اعمال رویکردهای ترمیمی اشاره‌ای نشده است. جالب آنکه لایحه فوق ضمن افزایش جرم-انگاری و تشدید مجازات در زمانی تهیه و تدوین شده است که در چند دهه اخیر استفاده از رویکردهای ترمیمی و راهکارهای حبس زدایی در بسیاری از کشورها سرلوحه کار قرار داده شده است.

پرسش و کانون توجه مقاله حاضر این است که آیا امکان اجرای عدالت ترمیمی در جرایم شدید و سنگین همچون قاچاق انسان وجود دارد و میانجی‌گری و جبران خسارت می‌تواند جایگزین انتقام و طرد بزه‌کار گردد؟ و اوضاع و احوال کاربری عدالت ترمیمی در این جرایم چگونه است؟ برای این منظور، نگارندگان تلاش می‌کنند تا با استفاده از داده‌ها و اطلاعات گردآوری شده از اسناد و کتاب-خانه‌ها و منابع اینترنتی و روش پژوهش تحلیلی - توسعه‌ای به این دو پرسش پاسخ دهد. پاسخ به هر یک از این دو پرسش اصلی و راستی‌آزمایی فرضیه-های پژوهش، سازنده درون‌مایه این نوشتار است.

از مرزهای کشور با اجبار و اکراه یا تهدید یا خدعه و نیرنگ و یا با سوء استفاده از قدرت یا موقعیت خود یا سوء استفاده از وضعیت فرد یا افراد یاد شده، به قصد فحشا یا برداشت اعضاء و جوارح، بردگی و ازدواج. ب - تحویل گرفتن یا انتقال دادن یا مخفی نمودن یا فراهم ساختن موجبات اخفاء فرد یا افراد موضوع بند (الف) این ماده پس از عبور از مرز با همان مقصود.

^۱ لازم به ذکر است در تصویب این لایحه دامنه اعمال و رفتارهای مشمول قاچاق انسان با رویکرد حمایتی توسعه یافته است؛ مانند روسپیگری اجباری که زنان و کودکان بزه‌دیدگان

است و مبتنی بر استدلال‌های حقوقی و پیرا حقوقی (جرم‌شناختی، مجرم‌شناختی، بزه‌دیده‌شناختی، جامعه‌شناختی، روان‌شناختی و...) محکمی است که مدافعان کاربست عدالت ترمیمی در این حوزه باید پاسخ قانع‌کننده‌ای به آن داده و نظریه خود را مستدل و مستند نمایند. نتیجه این جدال نظری آن است که دو دیدگاه حقوقی متعارض ظهور کند. بدین‌صورت که دیدگاه نخست بر امتناع ترمیمی-سازي آیین دادرسی جرم قاچاق انسان و دیدگاه دوم بر امکان ترمیمی‌سازی آن پافشاری می‌نماید.

۲/۱ دیدگاه امتناع ترمیمی‌سازی سیاست کیفری ضد قاچاق انسان:

از امتناع شخصی تا امتناع عینی

قاچاق انسان به عنوان «جرمی که در فرایند انجامش پدیده بردگی (استثمار، فحشا و ...) نمود پیدا می‌کند، بسیاری از حقوق بنیادین و اساسی بزه‌دیده پایمال می‌شود، بنابراین نقض حقوق بشر تلقی شده و در واقع امروزه روند رو به رشدی دارد» (باباخانی، ۱۳۹۹: ۱۲۹). این عمل جرمی بین‌المللی علیه کرامت انسانی است که همه ابعاد سیاسی اجتماعی را مورد تهدید قرار می‌دهد و از آن به عنوان یکی از مهمترین جرایم سازمان یافته نام برده شده است (کریم‌نعمیه، ۱۳۹۶: ۳). نابرابری‌های اجتماعی، فقر اقتصادی، کم‌رنگ شدن مرزها، درگیرهای داخلی، احساس عدم امنیت، انسداد سیاسی، بی‌اعتمادی مردم به دولت‌ها، پرسود بودن تجارت انسان، ضعف مکانسیم‌های بازدارنده و پیشگیرانه، سازمان یافته و مافیایی بودن قاچاق انسان، از جمله عوامل افزایش تصاعدی این جرم در دهه‌های اخیر می‌باشد (جوان‌جعفری و همکاران، ۱۳۹۲: ۶۶). دیدگاه امتناع در توجیه خود به چندین دلیل استناد می‌نماید که برخی از آن‌ها ناظر بر شخصیت مرتکبان یا بزه‌دیدگان جرایم قاچاق انسان است که در این نوشتار از آن‌ها با عنوان «امتناع شخصی» یاد می‌شود، و برخی دیگر ناظر بر سرشت جرایم قاچاق انسان و یا شیوه ارتکاب آن‌ها هستند که از آن‌ها با عنوان «امتناع عینی» یاد می‌شود.

یا مجبور به تن فروشی نیز بشوند. به طور همزمان، عمدتاً بزه‌دیدگان به دلیل ساعات طولانی کار به سمت «فرسودگی روانی» سوق داده شده و عموماً در «محیط‌های پر تنش» نگهداری می‌شوند. اغلب بزه‌دیدگان خاطرات دردناک، آسیب‌های روحی و روانی زیادی مانند اختلال استرس پس از سانحه را به همراه دارند (Bessone, 2019: 363). این بزه‌دیدگان نیازهای حقوقی، جبران خسارت‌های روحی-روانی و مالی متفاوتی دارند که عمدتاً از طریق عدالت کیفری قابل تأمین نمی‌باشد. در این راستا چالش و پرسش اصلی در رابطه با توسعه عدالت ترمیمی به جرم‌های شدید و خشن این است که آیا عدالت ترمیمی می‌تواند به حوزه مبارزه با قاچاق انسان نیز توسعه پیدا کند یا خیر؟ این پرسش از همان آغاز امر چالش‌برانگیز است؛ زیرا «خشونت»، «شدت»، «عداوت» و «بیگانگی» نهفته در ذات جرم قاچاق انسان، با «عظوفت»، «ملایمت»، «محبت»، «صلح» و «دوستی» نهفته در ذات برنامه‌های عدالت ترمیمی سازگاری ندارد. چگونه ممکن است یک قاچاقچی انسان را به مذاکره و گفت‌وگو با قربانی خویش دعوت کرد و با او به توافق رسید؟ چگونه می‌توان دو دشمن نفرت‌زده از هم را به صلح رسانید؟ در چنین مواردی، طبیعی است که ذهن خواننده با چالش نظری مواجه شده و در دوراهی سخت «امکان عدالت ترمیمی» و یا «امتناع عدالت ترمیمی» در رابطه با جرم قاچاق انسان گرفتار شود؛ به‌گونه‌ای که با انتخاب هر یک از این دو راه، با اشکالات، انتقادات و چالش‌های فرعی بسیار زیادی روبه‌رو می‌شود که باید برای هر یک استدلالی درست و پاسخی عقلانی ارائه دهد و آن را توجیه نماید. هنگامی که سخن از کاربست برنامه‌های عدالت ترمیمی در حوزه جرایم قاچاق انسان به ویژه جرایم کم‌خطر به میان می‌آید، بدیهی است که «ذهن تنبیهی» بشر با دیدگاه سزاگرایانه صرف در هر جرمی ولو خفیف واکنش نشان داده و بر امتناع عدالت ترمیمی در این حوزه پافشاری کند. این واکنش، تا اندازه‌ای (در جرایم خطرناک) طبیعی

۲۱،۱ امتناع شخصی ترمیمی سازی سیاست کیفری ضد قاچاق انسان

بزه کاران قاچاق انسان معمولاً از نوع بزه کاران ساده، اتّفاقی و هیجانی نیستند؛ بل که دارای شخصیت ضدّ اجتماعی قوی و حالت خطرناک بالا هستند. آنان عمدتاً تمایلی به توافق و جبران خسارات بزه دیدگان و عذرخواهی ندارد. بنابراین، شخصیت این افراد شخصیتی عدالت ترمیمی گریز است. به علاوه جرایم قاچاق انسان معمولاً قربانیان بسیار زیادی دارد و اگر با یک نگرش موسّع به شناسایی قربانیان پرداخته شود، مشاهده می شود که چندین لایه از اعضای جامعه قربانی قاچاق می شود. بنابراین، بزه دیدگان متعدّد و متنوعی وجود دارد که گاه علایق و سلاقی متفاوت و متعارضی دارند. بدیهی است که در چنین مواردی، گردهم آوردن همه یا بیش تر بزه دیدگان دشوار است و ممکن است به دلیل مخالفت برخی از آنها فرایند ترمیمی متوقّف شود. مانع دیگر این است که همان گونه که شخص قاچاقچی معمولاً انسانیت آنها را انکار می کند، قربانیان نیز معمولاً چنین نگرش متقابلی به شخص قاچاقچی دارند و او را به عنوان دشمن خود قلمداد می کنند. آنان دچار هراس و واژه شدیدی هستند و ممکن است برای مدّت ها در این وضعیت بمانند. میزان ترس از جرم در بزه قاچاق انسان بسیار بالا است. بنابراین، به- زحمت راضی به ورود به فرایندهای ترمیمی و بخشایش مرتکبان این جرایم می شوند و حتی رویارویی با بزه کاران، ممکن است غم و اندوه آنان را از نو زنده ساخته و سبب بزه دیدگی ثانویه شود.

۲۱،۲ امتناع عینی ترمیمی سازی سیاست کیفری ضد قاچاق انسان

افزون بر جهات شخصی امتناع ترمیمی سازی تدابیر ضد قاچاق انسان، مخالفان، دلیل های عینی یا جرم- مدار یا بیرونی نیز ارائه می دهند که تکمیل کننده جهات شخصی است. این جهات عبارتند از: شدت ذاتی جرایم قاچاق انسان، نابسندگی و بی تناسبی پاسخ های ترمیمی، سازمان یافتگی این جرایم، چالش اصاله‌ی دادرسی و خطر کاهش مشروعیت و

مقبولیت دموکراتیک نظام های قضایی. در قوانین کیفری کشورهای جهان و همچنین اسناد فراملی، قاچاق انسان را به عنوان جرم شدید و از درجه جنایت به شمار می آورند. این در حالی است که مطابق این دیدگاه برنامه های عدالت ترمیمی جهت رسیدگی و پاسخ به جرایم شدید و خشن مناسب نیستند (Jimenez, Vacheret, 2013: 8). به بیان دیگر، برنامه های عدالت ترمیمی برای رسیدگی و پاسخ به جرایم غیرخشن و خفیف مناسب هستند. جامعه نیاز به نظم دارد و قاچاق سبب بی نظمی اجتماعی بزرگ می شود و تنها با مجازات است که وجدان جمعی جریحه دار شده تسکین خواهد یافت.

از منظر اصول اخلاق و عدالت، مجازات یا پاسخ هر جرمی باید متناسب با شدت ذاتی آن باشد تا اخلاق و عدالت اجراء شود. از منظر نظریه های سزادهی عادلانه و بازدارندگی کیفری و ناتوان سازی، کیفر جرم قاچاق انسان باید متناسب با شدت آن و حالت خطرناک مرتکب باشد؛ تا از یک سو عدالت رعایت شده و مرتکب به سزای رفتار خویش برسد و از سوی دیگر پاسخ قانونی و قضایی بازدارندگی شخصی و عمومی لازم را داشته باشد و از سوی سوم شخص بزه کار نیز از تکرار جرم ناتوان گردد (Jimenez, Vacheret, 2013: 8). مطابق این دیدگاه در رسیدگی و پاسخ دهی ترمیمی هیچ یک از این سه هدف تأمین نمی شود. عدالت ترمیمی نه سزادهنده است، نه بازدارنده نه ناتوان سازنده. این در حالی است که اگر برنامه های عدالت ترمیمی در جرایم کم خطر و نهایتاً جرایم غیرخشن آمویز به درستی اجرا شود با شرمساری مرتکب و افزایش تعهد فرهنگی او با تأکید بر کارکرد آموزشی و اخلاقی مجازات، بازدارنده خواهد بود (علیوردی نیا و حسنی، ۱۳۹۳: ۹).

جرایم قاچاق انسان معمولاً رفتار فردی نیستند، بل که شبکه مند و سازمان یافته هستند. در نتیجه، از یک سو خود شخص متعهد به اصول و مرام سازمان و شبکه قاچاق است و به آسانی حاضر به همکاری نمی شود و از سوی دیگر با فرض این که یک یا چند

بدین ترتیب، مخالفان ترمیمی‌سازی سیاست کیفری قاچاق انسان به استناد این جهات شخصی و عینی، دیدگاه خود را توجیه کرده و با عدالت ترمیمی مخالفت نموده و عدالت جنایی را الگوی مناسبی می‌دانند. درستی یا نادرستی و میزان اعتبار این استدلال‌ها زمانی آشکارتر خواهد شد که استدلال‌های مخالفان نیز تبیین شود.

۲،۱،۳ دیدگاه امکان ترمیمی‌سازی سیاست

کیفری ضد قاچاق انسان: از امکان

شخصی تا امکان عینی

سیستم عدالت کیفری بر مجازات مجرمان به دلیل ارتکاب اعمال مجرمانه پافشاری می‌کند و اغلب منجر به این ذهنیت نزد بزه‌دیدگان می‌شود که سیستم عدالت به نیازهای آن‌ها بی‌توجه بوده یا نادیده گرفته شده است. از آنجایی که این دیدگاه سنتی از عدالت کیفری بر مجرم متمرکز است، منجر به آسیب بیشتر به قربانیان، خانواده‌های آن‌ها و جوامع شده است (Beal, 2018: 64). در حالی که عدالت ترمیمی به جای تمرکز صرف بر مجرم و خطرناکی وی به پاسخگویی و نیازهای قربانیان توجه می‌کند.

۲،۱،۴ امکان شخصی ترمیمی‌سازی سیاست

کیفری جرم قاچاق انسان

گفته شد که شماری از استدلال‌های مخالفان مبتنی بر شخصیت و ویژگی‌های بزه‌کاران یا بزه‌دیدگان جرایم قاچاق است. درست است که قاچاق انسان فرامرزی شده است و بزه‌کاران آن به آسانی می‌توانند در خارج از کشور خویش اقدام به ارتکاب جرم کنند و همین امر امکان ترمیم را به بن‌بست می‌کشاند، ولی از یک سو همه مجرمان قاچاق بیگانه نیستند و از سوی دیگر چنین مانعی ممکن است در جرایم دیگر نیز بروز کند و منحصر به بزه قاچاق انسان نیست و اساساً یکی از واقعیات جرم‌شناختی معاصر همین پدیده بزه‌کاری بیگانگان است. عدالت ترمیمی نباید از این واقعیات جرم‌شناختی فرار کند، بل که این واقعیات را بپذیرد و الگوی متناسب جهت ادغام و دوستی با بیگانگان ارائه

نفر وارد فرایند ترمیمی شوند، بقیه اعضای سازمان و شبکه هم‌چنان به رفتارهای مجرمانه خود ادامه خواهند داد. وانگهی، جرم سازمان‌یافته از نوع جرایم شدید است که سبب می‌شود عدالت ترمیمی اثربخشی لازم را نداشته باشد. نمی‌توان با استفاده از عدالت ترمیمی، جرایم سازمان‌یافته را به طور عام و قاچاق انسان را به طور خاص مهار کرد. همچنین در جوامع امروز تأکید بر دادرسی و رسیدگی منصفانه و رعایت اصل سرعت معقول و رسیدگی در یک زمان معقول و متعارف است. تأخیر در عدالت، انکار عدالت است و حقوق بزه‌دیده، حقوق بزه‌کار و حقوق جامعه و دولت را نقض می‌کند (Monville, 2015: 18-19). با توجه به تلاش نظام-های عدالت جنایی جهت تسریع در مبارزه با قاچاق انسان، توسل به عدالت ترمیمی به معنای کُندسازی عدالت و فرصت‌دادن به رشد قاچاق انسان است. در نتیجه، عدالت ترمیمی گزینه مناسبی برای مبارزه با بلای جهان‌گیر قاچاق انسان نیست.

پس از وقوع قاچاق انسان سازمان‌یافته انتظار افکار عمومی و جامعه این است که هر چه سریع‌تر به جرم رسیدگی شده و خسارات بزه‌دیدگان جبران شده و مجرم نیز مجازات شدید شود. این نکته نیز مسلم است که نظام حکمرانی در دنیای معاصر مبتنی بر مشارکت مردم (مردم‌سالار) است و باید بدون سقوط در بستر توده‌گرایی کیفری، به مطالبات عمومی پاسخ منطقی داد. با توجه به این دو نکته که گفته شد، وقتی نظام قضایی یک جامعه به جای پاسخ به مطالبات عمومی مبنی بر واکنش سریع، شدید و بازدارنده، آغاز به رسیدگی و پاسخ ترمیمی نماید، ممکن است این ذهنیت در جامعه شکل گیرد که به مطالبات آنان توجه نشده و حتی دولت از قاچاقچیان حمایت می‌کند و از شهروندان حمایت کافی نمی‌نماید. در نتیجه، در نظر آنان مقبولیت و مشروعیت نظام موجود کاهش یابد و حتی ممکن است در انتخابات بعدی به رقیبان آن‌ها رأی بدهند. نتیجه آن‌که، جامعه به سمت عوام‌گرایی جنایی شدید و افسارگسیخته سوق پیدا می‌کند.

نیستند و در بیشتر موارد بعد از ارتکاب جرم از عمل خود پشیمان و در صورت دستگیری حاضر به همکاری با مقامات قضایی و جبران خسارات وارده می‌شوند. بدیهی است در صورتی که چنین افرادی که مرتکب جرم قاچاق انسان گردند، با توجه به اینکه این جرم درجه ۴ است و در ادامه اشاره خواهد شد، امکان اجرای فرآیند ترمیمی در آن وجود ندارد. در حالی که این دسته از مجرمین خطری برای بزه‌دیده و جامعه ندارند، اما چنانچه وارد فضای رسیدگی رسمی و نهایتاً زندان شوند، امکان اصلاح و بازپذیری آن‌ها کمتر می‌شود و حتی حاضر به جبران خسارت ناشی از جرم و گفتگو و مذاکره با بزه‌دیده نخواهد شد.

در مقابل، قاچاقچیان حرفه‌ای وجود دارد که با توجه به قوانین کیفری، افرادی هستند که بیش از سه فقره مرتکب تکرار جرم (به طور مطلق مطابق تبصره ماده ۱۳۹ قانون مجازات اسلامی) یا بیش از سه بار مرتکب جرم قاچاق انسان شده‌اند (مستنبط از بند «ش» ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز). شخص با سه بار محکومیت به ارتکاب یک جرم، از دیدگاه قانونگذار نه تنها مستحق تخفیف و مساعدت نیست، بلکه مجازات وی تشدید نیز می‌شود (مستنبط از مواد ۳۲ و ۷۱ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز و ماده ۱۳۷ قانون مجازات اسلامی). این رویکرد قانونگذار، ناشی از این طرز تفکر بوده که چنین بزهکارانی حرفه‌ای و با خطر بالا محسوب می‌شوند و قابل اصلاح نیستند. از این‌رو، همانطور که نمی‌توان مجازات آنها را تعلیق کرد، امکان ورود چنین افرادی به فرآیند ترمیمی نیز وجود ندارد؛ زیرا فردی که سه بار به جرم قاچاق انسان محکوم شده است، عموماً ارتکاب جرم را حرفه خود قرار داده و به آن عادت کرده است و حتی در موارد بسیاری ممکن است سردسته و دارای باند باشد.

دهد. در حقیقت، عدالت ترمیمی باید تلاش کند این مرزهای ساختگی میان شبکه‌ها و مناسبات انسانی را یک‌به‌یک از میان بردارد. اساساً مأموریت عدالت ترمیمی همین تقویت هم‌بستگی نوع بشر - فارغ از هر مرز بیگانه‌کننده‌ای - است. این از وجوه انفصال عدالت ترمیمی از عدالت تنبیهی است. و اگر نیک بنگریم، این آموزه پشتوانه‌ی قرآنی نیز دارد؛ آن‌جا که خداوند مهربان و بخشنده می‌فرماید: «و هرگز نیکی و بدی در جهان یکسان نیست، همیشه بدی (خلق) را به بهترین شیوه (که خیر و نیکی است پاداش ده و) دور کن تا همان کس که گویی با تو بر سر دشمنی است دوست و خویش تو گردد»^۱.

از منظر جرم‌شناختی و کیفرشناختی، مجازات و تنبیه نمی‌تواند درمان مناسبی برای اصلاح فکری انسان باشد و جزم‌اندیشی انسان را از میان ببرد، بل که آن را تشدید و نهادینه می‌کند (Cario, 2017: 14). در نتیجه، مرتکبان خطرناک‌تر می‌شوند. برای پیش‌گیری از این وضعیت می‌توان فرایندهای ترمیمی بلندمدتی را در نظر گرفت تا در این موارد، مسیر نسبتاً بلندمدتی طی شود. خشونت پاسخ درست و منطقی به خشونت نیست. با توجه به این موارد، می‌توان گفت که ترمیمی‌سازی سیاست جنایی قاچاق انسان حتی اگر به صورت کامل و در مورد همه مرتکبان قاچاق ممکن نباشد، در مورد بخشی از آن‌ها ممکن است. در نتیجه، حتی اگر نتوان از «امکان مطلق» آن دفاع کرد، می‌توان از «امکان نسبی» آن دفاع نمود. در یک دسته بندی می‌توان بزهکاران این جرم را به قاچاقچیان عادی (هیجانی و اتفاقی) و قاچاقچیان حرفه‌ای تقسیم‌بندی نمود^۲. دسته اول، افرادی هستند که سابقه کیفری حداقل در جرم مدنظر یعنی قاچاق انسان ندارند و تحت تاثیر شرایط اجتماعی یا فشار ناشی از احساس و یا تحت تاثیر فشارهای مالی مرتکب جرم می‌شوند. این بزهکاران ذاتاً خطرناک

۱. قرآن کریم، سوره فُصِّلَتْ، آ. ۳۴.

۲ البته دسته دیگری تحت عنوان بزهکاران مختل‌المشاعر مانند مجانین وجود دارد که اساساً امکان فرآیند ترمیمی و گفتگو و مذاکره و شرمساری بازپذیرنده در مورد آنها وجود ندارد.

۲۱/۵ امکان عینی ترمیمی‌سازی سیاست کیفری جرم قاچاق انسان

پاسخ شدید کیفری به این مجرمان باعث گسست بیشتر روابط و متعاقباً حذف و طرد آن‌ها خواهد شد. به نظر سیاست سرکوبگر و امنیت‌مدار نسبت به این مجرمین چندان کارکردی ندارد و موجب کاهش این جرایم نیز نمی‌شود. در حالی که عدالت ترمیمی در این نوع جرایم می‌تواند پاسخ مناسب‌تری ارائه دهد. در این راستا اختلافات میان بزهدار، بزهدیده و دولت به عنوان نماینده جامعه را حل و فصل می‌نماید و موجبات آشتی را فراهم می‌آورد. به علاوه، رویارویی و تماس رو-در-رو با موقعیت و دیدن نتایج آسیب‌های ناشی از ارتکاب جرم، ممکن است احساس پشیمانی را در مرتکب تقویت کند و موجب پیشگیری از تکرار جرم شود (Dieua, 2017: 283). مطالعات عدالت ترمیمی نشان می‌دهد که شدت ذاتی یک جرم نمی‌تواند مانع از عدالت ترمیمی شود. از لحاظ نظری نیز در رویکرد ناب‌خواه عدالت ترمیمی می‌توان به هر جرمی به‌صورت ترمیمی رسیدگی کرد. نباید گمان کرد که هر جرمی که شدید باشد، عدالت ترمیمی ناپذیر است، بل که می‌توان الگوهای افتراقی عدالت ترمیمی را متناسب با جرایم شدید و به‌ویژه بزهدار قاچاق انسان طراحی کرد و این جرایم را نیز ترمیمی نمود. به این نکته نیز باید توجه کرد که این جرایم معمولاً مبتنی بر غفلت، ناآگاهی، فریب، تبعیض، نابرابری و ... هستند. زمانی که به مرتکب فرصت جبران داده شود، خودبه‌خود نگرش و رفتار خود را تغییر داده و مسیر دوستی و هم‌نوایی را خواهد پیمود.

از یک سو، درست است که بزهدارهای قاچاق انسان معمولاً با بزهدیدگی جمعی و گسترده همراه هستند، ولی این موضوع منحصر به این جرایم نیست. در دیگر جرم‌ها نیز ممکن است بزهدیدگی جمعی وجود داشته باشد و حتی در جرایم اقتصادی و جرایم

محیط‌زیستی، بزهدیدگی جمعی یک امر مسلم است، ولی حقوق‌دانان تردیدی ندارند که «می‌توان» در این موارد نیز از عدالت ترمیمی بهره برد و در این راستا، برای پاسخ به جرایم شرکتی راهکارهایی مانند کنفرانس‌های ترمیمی، حلقه‌های تعیین مجازات و میانجیگری را پیشنهاد داده‌اند (نجفیان و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۷۴). گاه حتی در رسیدگی به جرایم محیط‌زیستی نیز عدالت ترمیمی را به سرشت حفاظت از محیط زیست سازگار می‌دانند^۱ (Neyret, 2016: 126). بنابراین، نفس جمعی بودن بزهدیدگی یا گستردگی دامنه بزهدیدگان مانع ذاتی نیست. از سوی دیگر، درست است که بعضی از جرایم قاچاق انسان، سازمان‌یافته هستند، ولی همه‌ی این جرایم، سازمان‌یافته نیستند. وانگهی، سازمان‌یافتگی جرم منحصر به این جرایم نیست. در جرایم اقتصادی، محیط‌زیستی و ... نیز سازمان‌یافتگی وجود دارد. افزون بر این، هیچ مانعی نیست که جرایم سازمان‌یافته را نیز به روش ترمیمی رسیدگی کرد. رویکرد ناب‌خواه عدالت ترمیمی نیز از همین دیدگاه حمایت می‌کند. در این موارد، باید از روش‌های افتراقی و ویژه استفاده کرد تا زمینه ورود شخص به فرایند را فراهم کند. بنابراین، نفس سازمان‌یافتگی هیچ جرمی را نمی‌توان دلیل ذاتی بر امتناع عدالت ترمیمی دانست، بل که این‌ها موانع ظاهری و صوری هستند که فقط به این دلیل ظهور می‌کنند که عدالت ترمیمی بسیار نوپا بوده و هنوز مسیر حرکت این رودخانه هموار نشده است و طبیعی است که به موازات پیش‌رفت خود با موانع نوظهور برخورد نماید. راه چاره در این موارد، نه توقف و عقب‌گرد، بل که حرکتی رو به جلو و الگوسازی است.

با کسب تجربه و مهارت در زمینه عدالت ترمیمی و همین که این رویه تثبیت شود سبب خواهد شد تا بر سرعت رسیدگی افزوده شود. در این مورد می‌توان گفت که فایده رسیدگی ترمیمی آن اندازه زیاد است که می‌توان زیان حاصل از اطاله دادرسی را در

مجازات‌های سبب مبتنی بر توافق و ترمیم می‌باشد (فریادی، ۱۳۹۶: ۶۲۷).

^۱ در این راستا، برخی عدالت ترمیمی را از آن جهت پیشنهاد داده‌اند که هدف آن تغییر نظام مجازات‌های کیفری سنگین به

(op.cit.). اهمیت پاسخ‌های غیرتنبیهی از جمله پذیرش مسوولیت ارتکاب جرم یا عذرخواهی قاچاقچیان، رویارویی بزه‌دیدگان با آن‌ها، پرداخت غرامت و فرصتی برای ملاقات با سایر بزه‌دیدگان جهت به اشتراک گذاشتن تجربیات مشترک و حمایت از یکدیگر قابل توجه می‌باشد. به عنوان مثال میانجی‌گری ترمیمی با توجه به مشارکت دادن فعال و نقش سهام‌داران جرم در آن به عنوان یکی از برنامه‌های عدالت مذاکره‌ای-مشارکتی قلمداد می‌شود. علاوه بر این برنامه، اجرای برنامه‌های ترمیمی، مانند ملاقات بزه‌دیده-زندانی، حلقه ترمیمی و یا کنفرانس ترمیمی منجر به کاهش تعداد پرونده‌های در حال رسیدگی در محاکم دادگستری و پرداخت غرامت به بزه‌دیدگان می‌شود. در واقع از یک سو منجر به پذیرش دواطلبانه مسوولیت از طرف مجرم، اظهار پشیمانی و تلاش وی برای جبران خسارت بزه‌دیده می‌شود. از سوی دیگر عفو بزه‌دیده و اراده اجتماعی برای دادن فرصتی جدید به مرتکب را به همراه دارد (Brigant, 2018 : 142). اگر در برنامه‌های ترمیمی با روشی حساس، بدون قضاوت عجولانه و توأم با همدردی برخورد شود بسیاری از زنان بزه‌دیده قاچاق اغلب اضطراب و ترس اینکه مرتکب در آینده دوباره وی را بزه‌دیده کند را نخواهند داشت (Wemmers, 2020 : 63). در مقابل مرتکب جرم قاچاق ممکن است به دلایل مختلف بخواهد با بزه‌دیده ملاقات کند: به عنوان مثال به وی بگوید دقیقاً در هنگام ارتکاب جرم به چه چیزی فکر می‌کرده است، فرصت ابراز پشیمانی، فرصت گوش دادن به بزه‌دیده، ابراز همدردی و کمک را داشته باشد و به هر سوالی پاسخ دهد. در طول برنامه، مرتکب جرم می‌تواند درک کند که عمل مجرمانه او چه میزان بر بزه‌دیده تأثیر گذاشته است؛ این موضوع باعث می‌شود وی از جنایت ارتکابی پشیمان شده و ممکن است صمیمانه عذرخواهی کند. به بیان دیگر، نوعی شرمساری بازپذیرکننده اتفاق خواهد افتاد که اتفاقاً با زمینه و بستر اجتماعی-فرهنگی جامعه ایرانی تناسب و تجانس بیشتری

برابر آن تحمّل کرد. نباید این‌گونه پنداشته شود که پاسخ ترمیمی از اثربخشی و کارایی لازم برخوردار نبوده و شخص محکوم نیز به سزای رفتارهای خویش نرسیده و عدالت نیز اجراء نمی‌شود. تمرکز عدالت ترمیمی بر روی پاسخ‌های جامعه‌دار است و نظارت اثربخشی بر بزه‌کاران صورت می‌گیرد. منظور از ترمیمی‌سازی به معنای انفعال و سکوت در برابر قاچاق انسان نیست، بل که تغییر الگوی پیش‌گیری و مبارزه فعال است. بنابراین، اگر پاسخ‌های ترمیمی نیز به‌طور دقیق تعیین و به‌کار بسته شوند، کفایت می‌کنند و شاید نیازی به کیفرگزینی و کیفردهی نباشد. با فرض این که، رسیدگی ترمیمی به قاچاق انسان به بن‌بست رسیده و قابلیت ادامه نداشته باشد، در صورت شکست فرایند رسیدگی ترمیمی، امکان آغاز عدالت تنبیهی وجود دارد و عدالت ترمیمی به معنای الغای عدالت کیفری قاچاق انسان نیست (Engone Elloué, 2018 : 235). در نتیجه، نباید از این جهت نگران بود. با ظهور تدریجی شهرهای ترمیمی و ساخت تدریجی جوامع ترمیمی - که تلاش می‌کنند تا با روی‌کردهای حلّ مسئله به جرم پاسخ داده و جرم را مدیریت کنند - زمینه برای توسعه دادرسی ترمیمی بیش‌تر خواهد شد. در این صورت، انتظار می‌رود که در شهر ترمیمی به موضوع پیش‌گیری از قاچاق انسان توجه جدی شود. یکی از راه‌کارهای مناسب پیش‌گیری از قاچاق انسان، آماده‌سازی فضای گفت‌وگو و مشارکت است که شهر ترمیمی بستر مناسبی برای این امر است. با توجه به موارد یادشده می‌توان از امکان عینی ترمیمی-سازی سیاست جنایی ضدقاچاق انسان دفاع نمود.

۳ کاربست عدالت ترمیمی در جرم قاچاق انسان

به باور لود والگریو- جرم شناس بلژیکی-، «کارکرد اصلی واکنش اجتماعی نه تنبیه، نه درمان یا محافظت، بلکه ایجاد شرایطی است که بتوان با حل و فصل اختلافات کیفری به جبران خسارت و/ یا جبران معقول آسیب‌ها دست یافت» (Walgrave,

بزه‌دیدگان مستثنی باشد». متن یادشده بر پایه‌ی نظریه‌ی امکان اجرای عدالت ترمیمی و به‌ویژه میانجی‌گری کیفری تنظیم و تدوین شده‌است؛ به‌ویژه که سیاست‌گذاران جنایی شورای اروپا ادبیات بسیار متفاوتی را به کار گرفته و مسیر هر گونه ایجاد جرایم ترمیم‌ناپذیر یا میانجی‌گری‌ناپذیر را مسدود نموده‌اند.

در این راستا بند ۲ ماده ۱-۱۰ قانون آیین دادرسی کیفری فرانسه به بزه‌دیده و همچنین به مرتکب جرم [امکان] مشارکت فعال در حل اختلافات ناشی از جرم و به ویژه جبران خسارات از این طریق را پیشنهاد می‌کند. بنابراین مداخله‌گری عدالت ترمیمی می‌تواند مکمل مناسبی برای پاسخی باشد که جامعه بایستی به جرایم شدید بدهد. در حقوق فرانسه مداخلات ترمیمی مکمل هستند و جایگزین تعقیب قانونی یا تصمیمات دادگاه نمی‌شوند.^۳ در حقوق این کشور رسیدگی کیفری و اجرای برنامه ترمیمی مستقل از یکدیگر هستند. تعقیب کیفری به موازات اجرای برنامه ترمیمی می‌تواند ادامه یابد. این رویکرد به گونه بیشینه خواه عدالت ترمیمی نزدیک است که عدالت ترمیمی را نه به عنوان الگوی مقابل عدالت کیفری بلکه به مثابه الگوی همراه و موازی با این عدالت معرفی می‌کند (Lefranc, 2015) (102):

در حقوق آمریکا اولین قانون حمایت از بزه‌دیدگان قاچاق انسان در سال ۲۰۰۰ میلادی به تصویب رسید.^۴ این قانون به نحوه مقابله و پیشگیری از قاچاق انسان و کمک و حمایت دولت از بزه‌دیدگان این دسته از جرایم می‌پردازد. کنگره این کشور در ادامه با اصلاحات متعدد به قانون مذکور با قانون سال ۲۰۰۳ و ۲۰۰۵ به قانونگذاری در حوزه

دارد^۱ (علی‌وردی‌نیا و حسنی، ۱۳۹۳: ۱۰). گاه مرتکب نه صرفاً در ازای تعدیل حکم و تخفیف مجازات، بل که جهت کمک به وضعیت بزه‌دیدگان آماده ملاقات با آنها است. بنابراین، می‌توان این فضای ترمیمی را بیش از پیش مساعدتر کرد. ایجاد یک فضای ترمیمی نیازمند بسیج منابع عمومی از جمله تصویب قوانین کارآمد و به کارگیری بسترهای جدید مانند فضای سایبر در راستای خلق چنین فضایی است. نمی‌توان در یک فضای تنبیهی انتظار داشت که طرفین دعوا تمایلی به ورود به فرایندهای ترمیمی داشته باشند. در ادامه این گفتار از یک سو، ظرفیت‌های قانونی در اجرای برنامه‌های ترمیمی و از سوی دیگر، استفاده از ظرفیت فضای سایبر مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

۳/۱ ظرفیت‌های قانونی

از سال ۲۰۱۴ م. در فرانسه، با تصویب ماده ۱-۱۰ و تکمیل آن با آیین‌نامه ۱۵ مارس ۲۰۱۷ م. عدالت ترمیمی وارد نظام حقوقی این کشور شده است و امکان توسعه و اعمال برنامه‌های ترمیمی برای برخورد و حل و فصل اختلافات کیفری صرف نظر از شدت آن فراهم گردید. مطابق با ماده ۱-۱۰ قانون آ.د.ک. فرانسه، برنامه‌های عدالت ترمیمی در مورد تمام جرایم و در تمام مراحل دادرسی کیفری -مرحله پلیسی تا اجرای کیفر و زندان- قابل اجرا هستند و قانونگذار این کشور اجرای آن را در تمام جرایم اعم از خرد و شدید در گرانگه سیاست کیفری خود قرار داده است. بدین ترتیب، این برنامه‌ها نسبت به بزه قاچاق انسان نیز قابل اعمال‌اند. همچنین، مطابق ماده ۱۰ تصمیم چارچوب شورای اتحادیه اروپا در ۱۵ مارس ۲۰۰۱ در مورد وضعیت بزه‌دیدگان در دادرسی کیفری^۲، «هیچ جنحه یا جنایتی از حیث نظری نبایستی از امکان میانجیگری بین مرتکبان و

² La décision-cadre du Conseil de l'Union européenne du 15 mars 2001.

³ L'article 10-1 du code de procédure pénale française.

⁴ Victims of Trafficking and Violence Protection Act of 2000, Pub. L. No. 106-386 (Oct. 28, 2000)

¹ مطابق نظر بریث ویت نظریه شرمساری بازپذیرکننده در فرهنگ‌های آسیایی کاربست بیشتری دارد. فرهنگ آسیایی بر خلاف فرهنگ‌های غربی مبتنی بر فردگرایی و تقدم فرد بر جمع نیست، بلکه اهداف و آرمان‌های جمع، جامعه و گروه بر خواسته‌های و اهداف فرد اولویت دارد (Hay, ۱۹۹۸: ۱۶۲).

مرتکب جرم قاچاق انسان و بزه‌دیده به اشکال مختلفی استفاده می‌کنند. به عنوان مثال، برخی از دادگاه‌ها به جای طرح اتهامات کیفری از ملاقات ترمیمی استفاده می‌کنند، در حالی که سایر حوزه‌های قضایی ممکن است ملاقات ترمیمی را در طول، قبل یا بعد از صدور حکم اجرا نمایند. همچنین، ملاقات ترمیمی ممکن است همراه با یا به عنوان جایگزینی برای رسیدگی کیفری استفاده شود. بسیاری از اوقات در طول این برنامه ترمیمی، توافق نامه‌های استرداد یعنی بیشتر از درآمد ناخالص یا ارزش خدمات یا نیروی کار بزه‌دیده برای متهم یا ارزش کار قربانی که طبق حداقل دستمزد و ضمانت‌های اضافه کاری قانون استانداردهای کار منصفانه پرداخت شود و/یا نسبت به انجام خدمات اجتماعی نیز توسط طرف‌های درگیر توافق حاصل می‌شود (Patritti, op.cit.:230). در این راستا، دفتر برنامه‌های جایگزین اختلافات^۴ ایالت نیویورک که به معاضدت به بزه‌دیدگان جرایم خشونت‌آمیز از طریق ملاقات ترمیمی می‌پردازد گزارش داد که این برنامه‌ها در اکثر پرونده‌ها از سال ۱۹۹۰م. به بعد برای بزه‌دیده و مجرم بسیار مثبت بوده است. به شکلی که بزه‌دیدگان قاچاق انسان و دیگر جرایم شدید که وارد اجرای برنامه ترمیمی می‌شوند عموماً از این تجربه رضایت خاطر داشته‌اند. به این ترتیب که بزه‌دیدگانی شرکت در این برنامه‌ها را انتخاب کرده‌اند، احساس آرامش یا همبستگی بیشتری دارند و «حس سپاسگزاری به خاطر فراموش نشدن و شنیده شدن» دارند (Patritti, op.cit.:236). به عنوان مثال، یکی از بزه‌دیدگان قاچاق که در این برنامه شرکت کرده بود در یک اظهارنظر پرمعنا، ژرف و ترمیم‌بنیان بیان می‌کند، «بدترین خاطرات از بین رفته‌اند. حال من از نظر روحی- عاطفی سالم هستم» (Ibid: 238). در این راستا به دقت بررسی می‌شود که اجرای این برنامه خطر بزه‌دیدگی ثانویه

حمایت از بزه‌دیدگان قاچاق انسان ادامه داد.^۱ در سال ۲۰۱۳ کل موضوع حفاظت و حمایت از بزه‌دیدگان قاچاق به عنوان اصلحیه به قانون خشونت علیه زنان اضافه شد و تصویب گردید.^۲ در تبصره ۲۰۱ این قانون به اجرای برنامه‌های غیردولتی، غیررسمی و محلی- بومی در خصوص بزه‌دیدگان قاچاق انسان به ویژه خشونت جنسی بدون در نظر گرفتن سن طرفین پرداخته شده است که خود نشانی از برنامه‌های ترمیمی قلمداد می‌شود.

در ادامه وزارت دادگستری آمریکا با انتشار «برنامه اقدام ملی ۲۰۲۱» برای مقابله موثر با قاچاق انسان که رویکردی همه جانبه برای رسیدگی به این جرم و آثار آن بر قربانیان جرم و جامعه محلی دارد، ارائه می‌کند. برنامه اقدام از وزارت دادگستری ایالات متحده و قوه مجریه می‌خواهد که تعدادی از اقدامات اولویت‌دار را برای تقویت تلاش‌های ایالات متحده برای مقابله با قاچاق انسان اجرا کنند که در میان این اقدامات بر استفاده از رویکردهای بزه‌دیده- محور و ترمیمی نیز تأکید می‌کند. از جمله می‌توان به ضرورت ایمنی و آرمش قربانیان قاچاق انسان در جریان تحقیقات FBI با استفاده و ترویج رویکردهای بزه‌دیده‌محور و آگاهانه به تروماهای وارده به بزه‌دیده در میان همه مقامات مجری قانون فدرال، ایالتی، محلی، منطقه‌ای اشاره نمود. اجرای آموزش جامعی که جمع‌آوری، استرداد و انتقال وجوه ضبط شده به قربانیان را پوشش می‌دهد و همچنین افزایش همکاری میان قربانیان، مجریان قانون، جامعه و مرتکبان صورت پذیرد.^۳

تجربه موثر-کارآمد کشور آمریکا در اجرای برنامه‌های ترمیمی به ویژه ملاقات ترمیمی میان مرتکب جرم قاچاق انسان و بزه‌دیده قابل تامل می‌باشد و در این کشور ترمیمی‌سازی رسیدگی و پاسخ‌دهی به قاچاق انسان آغاز شده است. در رویه دادگاه‌های ایالات متحده از ملاقات ترمیمی میان

³ <https://www.justice.gov/opa/pr/justice-department-anti-trafficking-efforts-highlighted-2021-national-action-plan-combat>

⁴ Alternative Dispute Resolution Programs.

¹ Trafficking Victims Protection Act of 2017, Pub. L. No. 115-393 (Dec. 21, 2018)

² Violence Against Women Reauthorization Act of 2013, Pub. L. No. 113-4, title xii (Mar. 7, 2013)

قانون آیین دادرسی کیفری می‌توان فرایند ترمیمی را جهت حصول توافق و گذشت به کار بست. پس به طریق اولی می‌توان چنین رویکردی را در خصوص قاچاق انسان اعمال نمود؛ به ویژه آنکه قتل عمدی به مراتب، به صورت شدیدتری نظم عمومی را تهدید می‌کند. به بیان دیگر، در جرم قتل عمدی ممکن است به وسیله اعمال آموزه‌های عدالت ترمیمی، قصاص نفس یا همان اعدام منتفی شود.

نکته مهم دیگر اینکه به نظر می‌رسد قانونگذار تفکیک منطقی بین جرایم قائل نشده است. برای نمونه، در ماده ۴۶ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ می‌توان در جرایم تعزیری درجه سه تا هشت، تعلیق اجرای مجازات را به کار گرفت. اما در فرایند ترمیمی در ماده ۸۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، ارجاع به میانجیگری را محدود به جرایم تعزیری درجه ۶ تا ۸ کرده است؛ در حالی که هدف در هر دو نهاد، عدم اجرای مجازات و پرهیز از ورود مرتکبین کم‌خطر به زندان و آثار محکومیت کیفری است. همچنین قانونگذار در ماده ۴۷ قانون مذکور نیز تفکیک درستی انجام نداده است؛ زیرا این ماده، صرف نظر از روش ارتکاب و خطر کم یا زیاد مرتکبین آن، جرم قاچاق انسان را با جرایمی مانند اسید پاشی و جرایم امنیتی همچون جاسوسی و یا سرقت مسلحانه و قاچاق عمده مواد مخدر و آدم ربایی یکسان دانسته است. در حالی که اثرات این جرایم نسبت به بزه‌دیده و جامعه به هیچ وجه نمی‌تواند مشابه باشد و عموم جامعه نیز دیدگاه متفاوتی نسبت به جرایم مذکور دارند. برای مثال، اثرات جرم سرقت مسلحانه در شب و اسیدپاشی و دیدگاه مردم نسبت به آن قابل مقایسه با جرم قاچاق انسان نیست. به نظر می‌رسد برخی مصادیق چنین جرایمی چون از دید قانونگذار بسیار شدید است، لذا امکان اجرای عدالت ترمیمی نسبت به آن وجود ندارد. اما همانطور که اشاره شد هرچند قاچاق انسان درجه ۴ است، اما از نظر آثار اجتماعی و نحوه ارتکاب، قابل مقایسه با جرایم فوق نیست. از این رو، به نظر می‌رسد قانونگذار باید در ماده ۸۲ قانون

برای بزه‌دیده نداشته باشد و همچنین بزه‌دیدگان و مرتکبان به طور گسترده برای جلسه آماده می‌شوند، و همچنین تسهیل‌گران در رسیدگی به پرونده‌های قاچاق انسان به دقت آموزش دیده‌اند.

در مقابل، در نظام کیفری ایران عدالت ترمیمی به شیوه میانجیگری و تنها در جرایم تعزیری درجه ۶ تا ۸ پذیرفته شده است. از آنجاکه قاچاق انسان درجه ۴ محسوب می‌شود، امکان اجرای فرایند ترمیمی در آن وجود ندارد. چنین رویکردی قابل انتقاد به نظر می‌رسد؛ زیرا همانطور که گفته شد برخی مرتکبین این جرایم آنقدر شرور نیستند که نتوان آنها را سر میز مذاکره و گفتگو نشانند. مضاف بر اینکه با توجه به میزان حبس این جرم در نظام کیفری فرانسه، قاچاق انسان در درجه جنحه و در دادگاه های کیفری دو رسیدگی می‌شود. چنین جرمی در نظام کیفری فرانسه قابل ورود به فرایند ترمیمی است، اما در ایران چنین امکانی وجود ندارد؛ در حالی که هیچ تفاوتی بین مرتکبین جرایم در این دو کشور وجود ندارد، به ویژه اینکه عدالت ترمیمی، بیشتر رویکردی است که از کشورهایی مانند فرانسه وارد نظام کیفری ایران شده است و نیز اینکه اعمال آن در خصوص چنین جرایمی مغایرتی با آموزه های فقهی ندارد.

مضافاً آنچه که از ماده ۱ قانون مبارزه با قاچاق انسان استنباط می‌شود این که این جرم ممکن است با جرایم دیگری مانند تهدید، اجبار و اکراه و یا سوء استفاده از قدرت واقع شود. از آنجا که چنین جرایمی مستقیماً روح و روان بزه دیده را درگیر می‌کند، می‌توان گفت جنبه عمومی چنین جرمی در مقایسه با جرایم امنیتی یا جرایم علیه عفت عمومی به عفت کمتر است و نهایتاً خانواده‌ها را درگیر می‌کند. لذا اعمال فرایند ترمیمی و روبرو کردن بزه‌کار و بزه‌دیده و خانواده‌ها در چنین جرمی می‌تواند راحت‌تر، آلام و دردهای بزه‌دیده را تسکین دهد و آنها را به توافق نزدیک کند و احساس رضایت بزه‌دیده و خانواده وی را تامین کند. جالب آنکه حتی در جرم مهمی مانند قتل عمدی با توجه به آموزه های اسلامی و ماده ۱۹۲

می‌شود. برای آن به کمک نیاز داریم» (Yu, al., op.cit.:10) این مدل نشان می‌دهد که واکنش‌های غیرتنبیهی به قاچاق انسان می‌تواند برتر از رویکرد تنبیهی باشد.

هرچند پیش‌فرضی حاکم بر جامعه‌ی حقوقی آن است که به دلیل شدت و وسعت و مدت بزه‌دیدگی قربانیان جرایم قاچاق انسان، آنان انگیزه‌ای برای ورود به فرایندهای ترمیمی و ملاقات و گفتگو در نهایت رسیدن به توافق با مرتکبان این جرایم را ندارند. اما باید اشاره نمود که بزه‌دیدگان قاچاق انسان لزوماً گریزان از عدالت ترمیمی و بزه‌کاران خویش نیستند و گاه حتی پافشاری دارند که چنان بستری فراهم گردد. برای نمونه در مورد تجربه اجرای این برنامه در آمریکا، یکی از بزه‌دیدگان قاچاق ضمن درخواست ملاقات با مرتکبان جرم بیان داشت که، «می‌خواهم [قاچاقچی من] بداند که باوجود خشونت‌های رفتاری-فیزیکی وی، من هنوز زنده-سالم هستم و این نتیجه استقامت من است»^۱. مطالعه‌ای در این حوزه نشان داد که بزه‌دیدگان عمدتاً تمایل دارند با قاچاقچیان خود به صورت فیزیکی یا کتبی در مکان‌هایی مانند دادگاه و زندان ارتباط بگیرند. در مقابل در یک پژوهش میدانی کسانی که نمی‌خواستند با قاچاقچیان خود روبه‌رو شوند، استدلال کردند که اگر آن‌ها را ملاقات کنند ضرر بیشتری دارد و قاچاقچی از عمل خود پشیمان نمی‌شود.^۲

۳/۲ استفاده از ظرفیت فضای سایبر

نکته مهم دیگری که در زمینه‌ی توسعه‌ی عدالت ترمیمی، به‌ویژه به حوزه‌ی جرایم شدید و قاچاق انسان باید توجه داشت، آن است که توسعه‌ی اینترنت و ظهور فضای سایبر می‌تواند زمینه‌ساز نسل جدیدی از برنامه‌های عدالت ترمیمی تحت عنوان «عدالت ترمیمی سایبری (برخط/آن‌لاین)» شود؛ که در این صورت، می‌توان بخشی از

آیین دادرسی کیفری تجدیدنظر نماید و امکان اجرای فرایند ترمیمی را مانند تعلیق تعقیب به جرایم تعزیری بیشتری تغییر بدهد و چنانچه درصدد است جرایمی را از آن استثنا نماید، جرایم دارای حالت خطرناک و منفور از دیدگاه اجتماعی مانند اسیدپاشی و امثال آن را استثنا نماید.

نکته مهم دیگر اینکه از آنجا که بزه‌دیدگان جرم قاچاق انسان با تهدید و خدعه و نیرنگ و اجبار و اکراه موضوع جرم واقع شده‌اند، محکومیت مرتکب به حبس درجه ۴، مشکلی از آنها را حل نمی‌کند. بدو چنین بزه‌دیدگانی بیشتر به جلسات مشاوره‌ای و معاضدت‌ی و مددکار اجتماعی نیاز دارند. در مرحله بعد نشست‌های رودرو با بزهکار می‌تواند از دردهای آنها بکاهد و همچنین چنانچه حصول توافق و اجرای فرآیند ترمیمی منجر به جبران خسارت و پرداخت غرامت شود، بسیار بیشتر از حبس می‌تواند برای آنها مفید باشد. برای نمونه دختری که بزه‌دیده این جرم واقع شده است و اقدام به طرح شکایت کیفری می‌کند، مرتکب به استناد مواد ۱ تا ۳ قانون قاچاق انسان محکوم به پنج سال حبس می‌شود و پرونده بعد از اجرای حکم مختومه می‌شود. چنین حکمی اثر روحی-روانی خاصی بر دختر بزه‌دیده ندارد و حتی ممکن است بزهکار را نیز جری‌تر نماید. اما چنانچه در یک فرآیند ترمیمی روبروی هم بنشینند و در خصوص نحوه جبران خسارت به توافق برسند احتمال اینکه بزه‌دیده راضی باشد و به آرامش دست پیدا کند بسیار بیشتر است. به ویژه آنکه اکثر بزه‌دیدگان قاچاق انسان خواهان دریافت غرامت هستند. یکی از بزه‌دیدگان در یک اظهار نظر ترمیم‌بنیان عنوان کرد که او مایل است غرامت به شکل منابعی برای درمان و خدمات برای رسیدگی به آسیب روانی که با آن مواجه شده است باشد: «من فکر می‌کنم که پرداخت خسارت نباید فقط از بُعد مالی باشد. این جرم منجر به آزار و رنج‌های کلامی، روحی-روانی و فیزیکی زیادی

trafficking-survivors-justice-more-about-healing-and-preventing-future

² Ibid.

¹ For Human Trafficking Survivors, Justice Is More About Healing and Preventing Future Trafficking, 2021, <https://nij.ojp.gov/topics/articles/human->

جلسات دوستانه و آرام، اقدام به برگزاری جلسات حضوری و فیزیکی شود. در این روش، مزایای عدالت ترمیمی در جرم قاچاق انسان افزایش یافته و از معایب و اشکالات آن کاسته می‌شود. در راستای اجرای برنامه‌های ترمیمی به‌نظر می‌رسد که محاسن و مزایای برنامه‌های سایبری در جرایم خشونت‌آمیز و به‌ویژه جرایم قاچاق انسان بیش‌تر از دیگر جرایم باشد. نخست از این جهت که در آغاز امر طرفین تمایلی به رویارویی و گفت‌وگو ندارند و فضا برای ملاقات حضوری مساعد نیست. دوم این‌که، در آغاز امر بزه‌دیدگان هنوز دچار استرس و فشار روانی بوده و بسیار ترس و واهمه دارند و آمادگی حضور در مقابل مرتکب را ندارند. سوم این‌که در آغاز امر خود مرتکب نیز شاید در برابر این دیدار مقاومت کرده و حتی تمایلی به ابراز پشیمانی و توبه نداشته باشد. از سوی دیگر در آغاز برنامه‌ها ممکن است شروع بسیار تند و خشنی داشته و برنامه را متوقف و یا حتی تعطیل کنند و ای بسا که به‌صورت فیزیکی درگیر شوند. بنابراین، فضای سایبر می‌تواند محیط مناسبی برای آماده‌سازی اعضای جامعه جهت ملاقات حضوری باشد و تنها زمانی اجازه ملاقات حضوری داده شود که پیش‌رفت محسوسی در روند گفت‌وگو حاصل شده باشد. عدالت ترمیمی سایبری می‌تواند زمینه‌ساز گفت‌وگو، مدارا و دوستی در این زمینه باشد.

۴ نتیجه‌گیری

با توجه به نیازهای سهام‌داران جرم، پاسخ به قاچاق انسان نباید فقط محدود به برخورد کیفری گردد بلکه ترویج اصلاح و بازپروری مرتکبان و جبران خسارات بزه‌دیده با هدف پیشگیری از تکرار جرم نیز مهم و ضروری است. در جرایم قاچاق انسان، توجه ویژه به بزه‌دیده این نوع از جرایم، به ویژه در چارچوب موضوع دریافت غرامت، مشارکت دادن بزه‌دیده در تصمیم‌گیری‌ها، حتی در قالب حل و فصل مسالمت‌آمیز از طریق گفتگو، اهمیت دو چندانی دارد. در فضای حل و فصل یا گفتگوی ترمیمی، مسائلی از جمله از دست رفتن حیثیت

محدودیت‌ها و اشکالات «عدالت ترمیمی فیزیکی (حضوری)» را نیز با استفاده از این فناوری‌های نو برطرف کرد (عباسی، ۱۴۰۰: ۸۷-۸۹). برای نمونه، گاه امکان آن فراهم نیست تا همه‌ی اعضای جامعه‌ی محلی در یک مکان حاضر شده و گفت‌وگو کنند. در موارد دیگر، گاه اعضا یا مرتکبان جرم قاچاق چنان از یکدیگر دور هستند که برگزاری برنامه‌های حضوری در عمل مُمتنع است. گاه طرفین هنوز آماده‌ی دیدار حضوری نیستند و گاه در این «سپّاره‌ی ویروس‌ها» ممکن است بلایی مانند کرونا ظهور کند و امکان دیدارها و ملاقات‌های ترمیمی حضوری را از میان ببرد. یکی از مزایای این شیوه را می‌توان در آغاز فرایندهای ترمیمی دانست که در این مراحل هنوز فضای دوستانه و آرامی میان طرفین اختلاف ایجاد نشده و ممکن است رفتارها و گفتارهای خشونت‌آمیزی از هر یک از طرفین بروز نماید یا از شدت شرم یا خجالت نتوانند با یکدیگر به‌صورت فیزیکی روبه‌رو شوند و یا حتی احتمال فرار مرتکب وجود داشته باشد و یا قربانی از مرتکب جرم هراس داشته باشد. در این موارد، فضای سایبری می‌تواند مکمل فضای حقیقی باشد و نظام‌های حقوقی از هر دو نوع برنامه‌های عدالت ترمیمی حسب نیاز استفاده کنند. در این موارد، می‌توان از فضای سایبر و فناوری‌های نو کمک گرفت و اقدام به مجازی‌سازی برنامه‌های عدالت ترمیمی و ساخت اتاق‌های ترمیم مجازی (سایبری) کرد و در بستر سایبر به اجرای این برنامه‌ها اقدام کرد. می‌توان استدلال کرد که در برنامه‌های عدالت ترمیمی حضوری بودن یا آن‌لاین بودن برنامه موضوعیتی ندارد و آنچه مهم است گفت‌وگو، مشارکت، چانه‌زنی ترمیمی، تصمیم‌گیری جمعی، پذیرش مسؤلیت و تعهد و توافق طرفین است. نگارنده بر این باور است که الگوی مناسب برای این کار، تلفیق عدالت ترمیمی سایبری و عدالت ترمیمی فیزیکی با یکدیگر است؛ بدین‌صورت که در آغاز امر طرفین از طریق فضای سایبر آغاز به گفت‌وگو و مذاکره نموده و در برنامه‌های میانجی‌گری، حلقه، ملاقات، نشست‌ها و ... حضور یابند و پس از مساعد شدن فضای گفت‌وگو و امکان برگزاری

جرایمی مانند جرایم ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی را از آن مستثنی کند، مجرمین خطرناک (با توجه به نحوه ارتکاب جرم) و یا جرایم با خطر بالا را از حوزه آن خارج نماید، زیرا برخی مرتکبین جرم قاچاق انسان لزوماً خطرناک نیستند. همچنین می‌تواند با توافق طرفین، علاوه بر پرداخت غرامت، روش‌های دیگری مانند دلجویی از مرتکب و خانواده وی، عذرخواهی رسمی (در رسانه‌ها) و یا غیر رسمی و مواردی از این قبیل را مقرر نماید. نهایتاً چنانچه بزه‌دیده از رویارویی با مرتکب بیم یا کراهت داشته باشد، در ابتدای کار استفاده از فضای مجازی می‌تواند روش مناسبی برای ورود به برنامه‌های ترمیمی باشد که قانونگذار در اینخصوص می‌تواند مجوزهای لازم را پیش‌بینی کند.

در ادامه لازم است قانونگذار نحوه اجرای آن را نیز تشریح نماید. برای نمونه، در طول ملاقات، مقام اجراکننده برنامه ترمیمی پس از یادآوری اهداف، از طرفین دعوت کند تا با احترام به صحبت‌های طرف مقابل، در مورد علل و انگیزه ارتکاب عمل مجرمانه - که منجر به تبلور درگیری شده است- اظهارنظر کنند. و همچنین در مورد اقدامات برنامه‌ریزی شده برای ترمیم نتایج-عواقب عمل مجرمانه گفتگو کنند. از یک سو، مرتکب قاچاق ابتدا آن‌چه را که اتفاق افتاده، چه کسانی با وی همکاری داشته‌اند و چه اقداماتی برای ترمیم عواقب جرم انجام می‌دهد را اعلام می‌کند. از سوی دیگر بزه‌دیده و/یا بستگان او سپس سایر شرکت‌کنندگان در صورت لزوم صحبت می‌کنند. سوالات "چرا؟"، "چگونه؟" و "با آینده چه خواهیم کرد؟" ضروری هستند. هنگامی که مذاکرات منجر به اجماع شود یادداشت تفاهم که به جزئیات توافق اتخاذ شده می‌پردازد امضا و برای تایید نزد مقامات قضایی ارسال می‌شود.

طرف‌های جرم، از دست دادن اختیار و توانایی‌های آنان، همگی از مسائلی هستند که می‌توانند در روند برقراری تعادل و توازن بین بزه‌دیده و مجرم مورد توجه قرار گیرند. بنابراین سه اصل اساسی عدالت ترمیمی که ناظر بر جبران خسارت بزه‌دیده، بازپروری و مسولیت‌پذیری مرتکب جرم و مشارکت جامعه مدنی در فرآیند ترمیمی است در جرایم قاچاق انسان قابل تحقق می‌باشد. صرف این که شخصی بزه‌دیده یک جرم با درجه بالا صرف نظر از خطر شدید یا کم (مثل جرم قاچاق انسان) شده است، نمی‌تواند مانعی برای برگزاری یک جلسه ترمیمی باشد، مگر زمانی که بزه‌دیده یا مرتکب تمایل به شرکت در آن نداشته باشد.

با این وجود، در نظام حقوقی ایران صرف نظر از نحوه ارتکاب جرم قاچاق انسان، در نگاه اول صرفاً به دلیل بالا بودن درجه جرم ارتکابی، از شمول فرآیند ترمیمی و ارجاع به میانجیگری مستثنی شده است؛ بدون اینکه به درخواست و توافق طرفین مبنی بر ارجاع به میانجیگری توجهی شده باشد. جالب آنکه در ماده ۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ قاچاق انسان در زمره جرایم ممنوعه و به مانند جرایم با خطر بالا همچون اسیدپاشی، سرقت مسلحانه و آدم‌ربایی قرار داده شده است. یعنی حتی اگر در آینده قانون اصلاح شود و دامنه شمول فرآیند ترمیمی به جرایم بیشتری توسعه یابد، این امکان وجود دارد که شامل جرم قاچاق انسان (به دلیل ذکر در ماده مذکور) نگردد. از این‌رو، ضرورت دارد قانونگذار مانند حقوق فرانسه جرایم بیشتری را (با افزایش درجه جرایم تعزیری به جای ۶ تا ۸ به ۳ تا ۸) تحت شمول فرآیند ترمیمی و ارجاع به میانجیگری قرار دهد تا جرم قاچاق انسان نیز قابل ارجاع به فرآیند ترمیمی باشد. همچنین چنانچه درصدد است

منابع

- Abbasi, Murad (1400), technological restorative justice with an emphasis on the role of the police, *Police Science Research Quarterly*, twenty-third year, number 2, 73-105. {In Persian}
- Alivardinia, Akbar and Hosni, Mohammad Reza (2013), re-accepting shaming as a cultural strategy in crime control, *Social and Cultural Strategy Quarterly*, 3rd year, 10th issue, pp. 7-38. {In Persian}
- Babakhani, Irfan (2019), Combating Organized Human Trafficking with Emphasis on French Law, *Scientific Quarterly of Detective*, Volume 14, Number 53, 126-144. {In Persian}
- Faryadi, Masoud (2016), restorative justice approach to green punishments in environmental crimes in *Encyclopedia of restorative justice : collection of articles of the international conference of restorative justice and crime prevention*, Tehran, Mizan publishing house, print First. {In Persian}
- Javan Jafari, Abdul Reza ; Sadegh Safari and Masoud Javadi, Hedayat Abad (2012), the contexts of passing the anti-human trafficking law and Iran's criminal policy regarding this crime, *Quarterly Journal of International Police Studies*, year 4, number 13, 39-70. {In Persian}
- Habibzadeh, Mohammad Jafar, Sharifi, Mohsen (2013), Human trafficking: from the contexts of its emergence to the necessity of joining the Palermo Convention and the Additional Protocol, *Journal of Defense Policy*, 20th year, number 80, 211-232. {In Persian}
- Karim Naimeh, Athir (2016), human trafficking in the laws of Iraq and Iran by looking at international documents, master's thesis, Ferdowsi University of Mashhad. {In Persian}
- Najafian, Farzaneh, Farjiha, Mohammad, Abar, Mahmoud and Mousavi Mojtab, Seyed Darid (2019). Restorative responses to damages caused by corporate crimes : a comparative study, *Journal of Comparative Law Research*, Volume 24, Number 2, pp. 163-187. {In Persian}
- Beal, Christophe (2018), Justice restaurative et justice pénale, *Collège international de Philosophie*, 58-71.
- Bessone, Magali (2019), Les réparations au titre de l'esclavage colonial, l'impossible paradigme judiciaire, *Lex-tenso « Droit et société »*, 357-377.
- Brigant, Jean-Marie (2019), La justice restauratrice, *Dalloz « Archives de philosophie du droit »*, 129 -146.
- Cario, Robert (2017), Potentialités et ambiguïtés de la médiation pénale, *L'Harmattan*.
- Dieua, Erwan, al. (2017), La Justice restaurative : ni soigner, ni réprimer ? *L'Encéphale*, 283-291.

- Engone Elloué, Nestor (2018), Global environmental justice and historical responsibility. A restorative approach, Thèse, Université Bordeaux Montaigne.
- Jimenez, Estibaliz, Vacheret, Marion (2013), Pénologie ; Réflexions autour de la peine et de son application, Paramètres, Les Presses de l'Université Montréal.
- Guide méthodologique de la justice restaurative, 2020.
- Hay, C. (2001). "An Exploratory Test of Braithwaite's Reintegrative Shaming Theory" *Journal of Research in Crime and Delinquency*, Vol. 38 : 132- 153.
- Lefranc, Sandrine (2015), La justice de l'après-conflit politique : justice pour les victimes, justice sans tiers ? De Boeck Supérieur | « Négociations ».
- Monville, Pierre (2015), Les procédures alternatives : nécessité, moyens et enjeux ; un regard critique sur le droit belge, In les alternatives au procès pénal, JACOBS Ann, L'Harmattan, Paris.
- Neyret, Laurent (2016), From ecocrimes to ecocide: protection the environment through criminal law, Universidad de Castilla-La Mancha. available at: [EcocideGB-072016.pdf](https://ecocideGB-072016.pdf) (uclm.es)
- Patrilli, Carina (2010), Restoring human trafficking victims through victim-offender dialogue, *Cardozo Journal of Conflict Resolution*, 217-244.
- Vaz Cabral, Georgina (2010), La traite des êtres humains, réalité de l'esclavage contemporain, *La découverte*.
- Walgrave, Lode (2008), *Restorative Justice, Self-interest and Responsible Citizenship*, Cullompton, Devon UK, Willan Publishing.
- Walgrave, Lode, Zinsstag (2014), Estelle, Justice des mineurs et justice restaurative Une intégration possible et nécessaire, *Érès, Les Cahiers Dynamiques*, n 59, 32-40.
- Wemmers, Jo-Anne (2018), *Introduction à la victimologie*, Presses de l'Université de Montréal, Montréal.
- Yu, Lilly, Hussemann, Jeanette, Love, Hanna (2018), Alternative Forms of Justice for Human Trafficking Survivors Considering Procedural, Restorative, and Transitional Justice, Urban institute.